

Час і Події. – 19.01.2022

Костянтин Морозов

Костянтин Морозов, перший міністр оборони України: «Одним з найбільших прорахунків оборонної політики була багаторічна антидержавна позиція щодо Чорноморського флоту»

Перший міністр оборони України Костянтин Морозов з 30-ти річної відстані тезово висловив приватні оцінки сучасного періоду розвитку оборони України: її стратегії, стану і гарантій безпеки в контексті задуму і реалізації проекту «Воєнна організація України». Також зазначив особисті бачення причин прорахунків оборонної політики, що призвели до численних людських жертв і втрати територій в ході російської агресії що почалася 2014 року.

<https://www.chasipodii.net/article/27565/>

Вітаю шановних читачів! Перш за все хочу висловити шану героїзму українського воїнства у всі часи боротьби України за свою незалежність. Особливої вдячності заслуговують Герої наших днів, військовослужбовці, добровольці і волонтери – учасники бойових дій на сході України за її свободу і незалежність, територіальну цілісність і недоторканність.

Як колишній військовий міністр я пишаюся нашими героями і вклоняюся перед пам'яттю загиблих. Героям Слава!

Хотів би з 30-ти річної відстані тезово висловити приватні оцінки сучасного періоду розвитку оборони України: її стратегії, стану і гарантій безпеки в контексті задуму і реалізації проекту «Воєнна організація України». Також зазначу особисті бачення причин прорахунків оборонної політики, що призвели до численних людських жертв і втрати територій в ході російської агресії що почалася 2014 року.

Як відомо, формування нашої армії було розпочато 1991 року шляхом еволюційних перетворень радянського військового угруповання на території України. Тридцятирічний досвід показав, що разом з цим і радянська ментальність у ставленні політичного керівництва незалежної України до армії, в його підходах до визначення основ оборонної політики, усвідомлення гарантій безпеки, зокрема в оцінках загроз і вибору союзника, тривалий час супроводжувала цей процес. В самому середовищі військового керівництва також зберігалися подвійні настрої: лояльність до України і намагання зберегти звиклі й зручні умови існування. Але двигуном прогресу створення Збройних сил були офіцери середньої ланки.

Наприкінці 80-х на початку 90-х років мені довелося служити на вищих посадах у Повітряних арміях Військово повітряних сил СРСР і бути свідком як в середовищі саме цієї категорії офіцерів стрімко зростали відчуття несправедливості щодо існуючої системи. Особливо драгували масштаби зловживань начальників і так звана кадрова політика з її дискримінацією неруських національностей. Карколомним моментом у формуванні позиції протесту в армії стали серпневі події 1991 року під час спроби державного перевороту в Москві. Переважна більшість офіцерів українського угруповання Радянських військ висловила свій протест старій системі присягнувши на вірність незалежній Україні. Саме у

ті дні 91-го з історичного самовизначення українських офіцерів армія України почала своє відродження.

Військове угруповання на терені УРСР станом на 91-й рік було могутньою базою для утворення структур нашої армії. За оперативними оцінками то був другий, після розташованого в Європі, ударно-наступальний ешелон радянської військової машини. Близько мільйонна чисельність особового складу, чотири оперативно-стратегічні об'єднання, ракетна армія (176 міжконтинентальних балістичних ракет з майже шістьма сотнями ядерних боеголовок на бойовому чергуванні), чотири повітряні армії фронтової авіації, дві дивізії і окремі полки важких бомбардувальників армії Далекої авіації стратегічного призначення, величезне за чисельністю і складом озброєння сухопутне угруповання військових округів і Чорноморського флоту, безліч частин розвідки, баз і складів матеріально-технічного забезпечення, пунктів управління і частин зв'язку, сховищ мобілізаційних ресурсів, потужності ВПК і реморгани базувалися у всіх обласях України. Такої потужної бази не мала жодна з республік колишнього Союзу.

Але то було угруповання радянських військ. Там продовжувала функціонувати консервативна вертикаль системи управління ними. Діяли центральні органи державної влади в Москві – уряд, міноборони, КДБ, МВС, партійні й парламентські контрольні органи.

Хоча 3 вересня 1991 року Верховна Рада призначила міністра оборони і підпорядкувала собі всі військові формування, особовий склад, зброя, військова техніка й ресурси, органи управління ними і система зв'язку де-факто залишалися в руках старої системи.

Зайве наголошувати, що та система була природно антиукраїнською і мала всі можливості підняти те угруповання проти нашої незалежності. Слід зазначити, що Москву на це активно підштовхували з нашої середини різні «Союз советських офіцерів», альтернативна «Спілка офіцерів України», інші військові й громадські організації що в аварійному порядку почали утворюватись в Україні. Думаю, якби не шалені особисті меркантильні проблеми, що водночас постали перед московськими чиновниками, організація ними збройного спротиву в Києві, Львові, Одесі, в Криму, в багатьох інших пунктах дислокації військ була б неминучою.

На щастя нам тоді вдалося без загострень скоротити і значною мірою зукраїнізувати цю військову імперію. Протягом жовтня-листопада 1991 року ініціативна група офіцерів кадру і запасу розробила варіанти Концепції Збройних Сил. Група патріотів керувалася ідеологічним принципом Народного Руху України щодо Армії незалежної держави, збудованої на традиціях визвольних змагань різних періодів нашої історії. Ознайомившись із розробками, одразу вирішив два принципові підходи. Один – розпуск всього складу угруповання радянської армії з подальшим набором до війська українських патріотів і другий – взяти за основу те угруповання і шляхом його реформування поступово створити основи видів Збройних сил України. Глибоко розуміючи мотивацію прихильників обох варіантів – радикального й еволюційного – і поважаючи їхній патріотизм, все ж схилився до другого варіанту.

Розпустити військові частини і звільнити військовослужбовців зі зброєю означало б перетворити їх на відвертих ворогів з масштабними диверсійними діями і з непередбачуваними наслідками. Це не створило б умови заміни радянського особового складу на українських патріотів при тих же комплектах озброєння і військової техніки, як передбачалось. Натомість це стало б ворожим актом проти нашої державності. Хоча солдат ми і так швидко і достроково звільнили і відправили до їхніх республік, наявну чисельність офіцерів із сім'ями було б неможливо організовано перевести за межі України. Москва

всіляко зволікала б з наданням їм посад і оформленням пенсій, тим самим штучно підбурюючи масштабні протести в Україні. Отже еволюційний підхід був більш прийнятним і був підставою надіям що ми з цим впораємось.

Такий підхід було схвалено Верховною Радою і закладено в основу нашої подальшої роботи. Беззастережна підтримка і участь у реалізації Концепції активу депутатського корпусу, урядовців, Спілки офіцерів України, надала процесу загальноукраїнського масштабу. У той же час ми вели ініціативні переговори з кадровими органами обох інстанцій: Міноборони СРСР і новоутворюваних структур під егідою російського парламенту. Таким чином більше десяти тисяч офіцерських сімей у відносно короткі терміни було переведено для подальшої служби переважно в Росії. Для решти було запроваджено процес присяги на вірність народу, як первинний критерій лояльності до незалежної держави Україна.

Одразу після Всеукраїнського референдуму 1 грудня, що підтвердив державну незалежність України, Верховною радою було прийнято Закони «Про оборону України» і «Про Збройні Сили України». У військах розпочався процес приведення до присяги на вірність народові України і до травня ми вже в основному мали нашу Армію.

Честь і слава офіцерам, які на початку 90-х заклали основу воєнної організації нової України. Це та основа, на якій сьогодні формується героїзм захисників України від сепаратизму і російської агресії. Хоча це й стало новітнім періодом визвольної боротьби, надійність Української армії як гаранта безпеки не могла визначатися лише присягою. Вона була необхідним критерієм для цього, але зовсім не достатнім.

На жаль, багато з років що минули, не можна назвати героїчними в контексті 100-річної історії українського війська. Не з вини армії радше це був час коливань і невизначеності, прорахунків і втрачених можливостей.

Тепер, і очевидно небезпідставно, прийнято вважати останні роки часом утворення нашої оборони з нуля. Згоден, армія почала своє відродження з початком російської агресії, але чому їй було необхідно відроджувати? Адже її роль і місце в державі, засадничі принципи організації було визначено правильно. До того ж була потужна людська і матеріальна основа для їх реалізації. Чому ж ця основа десятки наступних років не залишалась міцним фактором осучаснення армії? Чому за цей час колосальні людські і матеріальні ресурси не були ефективно використані, а державна оборонна політика не створила незворотні гарантії воєнної безпеки? Як сталося що той, кого переконано вважали братом виявився агресором, а споконвічний розпропагований ворог допомагає нам у війні з ним? Думаю запитання не риторичні і відповіді на них в контексті того ж радянського мислення.

Вважаю, що ми з самого початку несерйозно поставились до питання нашого воєнного союзника. І це є центральним стрижнем моєї незмінної багаторічної позиції і головною тезою мого огляду в цій статті.

Перш за все через радянську ментальність політичне керівництво, не припускаючи якихось ускладнень у стосунках з Росією, поступалось інтересами державної безпеки. І хоча всі розуміли що принципи незалежності виключали елементи військово-політичного союзу з нею, до можливого союзу з Заходом Україна надто довго ставилась вкрай обережно.

З перших років незалежності перспективою для наших Збройних сил законодавчо передбачалося їхнє співробітництво з НАТО. Вже восени 1991-го почалися перші візити представників України до НАТО. У 1992 році Президент Кравчук здійснив перший візит до

штаб-квартири в Брюсселі, проклавши курс на співробітництво. Цей курс всіма українськими урядами, принаймні офіційно, підтримувався як прагматичний. Президент Кучма регулярно відвідував Брюссель, навіть Янукович, працюючи на посадах глави Донецької обласної державної адміністрації і прем'єр-міністра, демонстрував власну підтримку партнерства з Альянсом.

Ми мали солідну підтримку всіх урядів США, яку було розпочато адміністрацією президента Буша-старшого, за ініціативної підтримки тодішнього глави Пентагону Чейні. Відчували підтримку багатьох країн Європи.

За короткий час було зроблено низку ефективних кроків: від 92-го року Україна розпочала миротворчу діяльність, від 94-го однією з перших бере участь у «Програмі партнерство заради миру», від 97-го маємо особливе партнерство з Альянсом, утворено багато спільних робочих органів у багатьох сферах співробітництва. Ми, єдині з партнерів, хто бере участь у всіх миротворчих операціях НАТО, співпрацюємо у сферах з надзвичайних ситуацій, науковій, отримували цільову допомогу з утилізації ракетного палива і шахтних пускових установок, одними з перших відкрили в Києві офіс зв'язку, Центр інформації і документації, розгорнули широку інформаційну програму з відвідуванням штаб-квартири в Брюсселі і військового штабу в Монсі, заснували інститут Комісії Україна-НАТО, утворили Місію України при НАТО – постійне дипломатичне представництво, неодноразово приймали в Києві засідання Північно Атлантичної ради і військових делегацій Альянсу...

Але біда в тому, що нас лише тішили оті: «одна з перших», «єдина з партнерів», «особливе партнерство»...

Протягом минулих десятиліть уряд України так і не визначився щодо кінцевої мети співробітництва з Альянсом. Весь час і всі уряди, аж до Революції Гідності 2014-го року, озиралися на Москву, як не забігти поперед неї. Радянська ментальність продовжувала домінувати в суспільстві, в парламенті, урядових колах, органах управління військами. Через це понад двадцять років не вживалося рішучих заходів щодо реформування організаційних основ сектору безпеки, досягнення реальної взаємосумісності з арміями країн НАТО.

Президент Ющенко за свій час у владі не зміг реалізувати свого ж обнадійливого гасла щодо приєднання до Альянсу «в осяжній перспективі.» Патріотів України у відомствах влада не чула. Натомість весь час і політики, і військове керівництво повторювали мантру, що «нас в НАТО не чекають» і твердили вигадку про якусь «оборонну достатність».

Помилковою концепцією, нашою викривленою оборонною політикою було таке: з Альянсом ми партнери, навіть особливі, з Росією ми – довічні брати, отже загрози нема звідки взятися, а відтак – армія не дуже потрібна, тим більше що маємо оту уявну «оборонну достатність». Як наслідок замість реформ проводились тривалі скорочення, що для армії були її руйнуванням з нищенням бойових органів і розкраданням оборонних ресурсів.

Одним з найбільших прорахунків оборонної політики була багаторічна антидержавна позиція щодо Чорноморського флоту. 1993 року політичне керівництво України послужливо погодило з РФ базування ЧФ в Криму до 2017 року. І хоча згідно з Конституцією 1996 року цей факт став антиконституційним, 2010-го злочинну угоду продовжили і флот до самого початку агресії 2014-го залишався внутрішньою воєнною загрозою і базою антиукраїнського сепаратизму.

Особливих масштабів таке «управління обороною» досягло у 2010-ті роки. Стиль роботи керівного контингенту, що мав прихований неукраїнський менталітет, отримав суттєву підтримку. На керівні посади в армію і безпекові відомства було призначено не

лише непрофесіоналів, не лише непатріотів, а того гірше – громадян країни-потенційного агресора. Ось чому з початком війни довелося масово міняти людей в армійських органах управління, а армію відроджувати.

Тому ці роки стали роками стагнації в розвитку Збройних Сил, та й не лише ЗС – всієї воєнної організації України. Це призвело до безпорадності в управлінні в перший період агресії, до численних людських жертв, втрати інфраструктури і територій. Саме тут, на мій погляд, криються передумови поразок в неоголошеній війні, масштабного зрадництва серед військових та іншого особового складу сектору безпеки, зокрема в Криму і на Донбасі. Імідж Армії, та й цілої країни у той час врятували численні волонтери і добровольці, мужність військових, перших захисників, що створили фронт оборони.

З того часу не з'явилося багато охочих проаналізувати причини колапсу так званої кадрової політики у військах, що знівелювало ефективність чисельності персоналу і їхнього озброєння. Спробую сформулювати власні оцінки цього становища.

Перше і головне: починаючи з кінця 90-х – нехтування засадничими принципами призначення персоналу, зокрема, наявністю українського коріння у військового керівництва і принципом екстериторіальності комплектування військових частин особовим складом. Звідси ставлення до армії як до джерела владно-партійного фінансування, власного збагачення і головне – неготовність боронити свою землю від будь-кого.

Друге: нерозуміння вищим політичним керівництвом історичного контексту відносин між Україною і Росією і можливих перспектив їхнього негативного розвитку.

Неусвідомлення необхідності військово-політичного союзу й ефективності колективного способу використання оборонного потенціалу. Звідси злочинна недалекоглядність уряду з відмовою 2006-го року у просуванні до Плану дій щодо набуття членства в НАТО з перспективою приєднання до Альянсу. Як наслідок цього – серйозні прорахунки у визначенні системи і організації охорони і оборони державного кордону, завдань і дислокації військових підрозділів для прикриття кордонів, порядку і способу дій в особливий період, що є похідними від названих вище причин.

Більшість з 30-ти річного періоду наш політикум не усвідомлював, в чому гарантії безпеки незалежної України. На жаль, всі утиски і перешкоди, що супроводжували нас на шляху до європейської цивілізації, так і не були належним чином оцінені. Зовнішньополітичні коливання, не дивлячись на них, продовжувались. Навіть сьогодні немає впевненості, що конституційні інтеграційні положення одного дня не буде переглянуто.

Далі я б назвав важливою причиною нещирість тих, хто ці десятки років перебував у різних урядах і на керівних посадах у структурах сектору безпеки, хто за визначенням мав би розуміти в чому гарантії безпеки країни і звідки формується загроза їй, хто мав бачити при цьому бездумні планування, руйнівні скорочення і нахабне розкрадання армії, хто мовчки спостерігав за вищими призначеннями, і хто був зобов'язаний все це розвідувати, знати і бити на сполох, але продовжував отримувати заохочення за мовчазне невтручання.

Не можу утриматись від включення до переліку причин і надто стримано-обережну політику Заходу щодо долучення України до системи Євроатлантичної колективної безпеки. Я був послом до НАТО і за моїми приватними оцінками Україна ще 2006-го була більше готовою до членства в Альянсі ніж, прошу не ображатися, деякі з його союзників сьогодні. А ми постійно чуємо, у тому числі і від наших урядовців, повторювану мантру «ми не готові». Так, Україна не була чітко визначеною, але й в Альянсі були категоричні противники цього. Ніде правди діти: обидві сторони явно перебували під впливом російської позиції.

Зрештою, не знімаю і особисто з себе провину за недостатню інтеграційну наполегливість в роботі на посадах міністра оборони і посла до НАТО.

Історія не має умовного часу, проте можу припускати, якби у вересні 2006-го наш уряд не відмовився від прийняття Плану дій (MAP) з перспективою у 2008-2009 роках приєднання до Альянсу, якби не його запобіглива промосковська політика і штучний інформаційний вакуум щодо НАТО, якби народ своєчасно зрозумів де гарантія його безпеки, то всі Герої Майдану, цивільні і військові, які загинули на сході України, обороняючи її від агресора, були б сьогодні живими.

Наші плани на майбутнє від початку 90-х залишаються актуальними. Програмовими заходами з урахуванням 30-річних помилок у зміцненні Армії й обороноздатності мають бути передовсім наполегливі кроки з набуття членства в НАТО. У цьому була гарантія нашої безпеки, якою ми, на жаль, не скористалися. І сьогодні це є ключем до припинення агресії, відновлення миру в Україні і зняття загрози для Європи. В ході оборонної війни цей процес вже переведено у практичну площину, триває послідовне й наполегливе виправлення попередніх прорахунків. Але без військово-політичного союзу ситуація залишатиметься незмінною.

Україна потребує НАТО, так само як НАТО потребує України.

Я неодноразово чув у Брюсселі, що Україна є визначальним фактором стабільності і безпеки Європи. Сьогодні ця теза сповнена сенсом як ніколи. Україна в НАТО це не лише споживач безпеки, але також і її надійний контрибутор. Загартований в боях персонал і потужний оборонний потенціал – суттєва складова європейської безпеки, яка ще недооцінена європейським суспільством.

Членство в НАТО унеможливить для України, як союзника, кулуарне прийняття не вигідних рішень з оборонної політики, не дозволить меркантильне поводження з армією і протекціонізм в роботі з персоналом, бо це зачіпало б інтереси колективної безпеки. Зрештою це буде шляхом до реального подолання корупції в країні.

Сподіваюся, що Комісія Україна-НАТО в рамках наступних засідань відпрацює чіткий алгоритм приєднання наших Збройних Сил до військових сил Альянсу. Але вже давно настав час припинити вигадувати на догоду Москві нові й нові програми нашої підготовки. Краще було б неупереджено проаналізувати стан готовності за обсягами Плану дій, за якими Україна фактично вже багато років працює, і надати нам конкретну перспективу на членство як незворотного процесу Євроатлантичної інтеграції. Вдосконалення боєздатності українського персоналу і озброєння разом з союзниками по Альянсу стане основним змістом нового 30-річчя розвитку наших Збройних Сил і нового століття героїчної військової історії України.